

„Archives Africa” – internetowy katalog materiałów archiwalnych

Magdalena Niedźwiedzka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / University of the National Education Commission, Krakow (Poland)
magdalena.niedzwiedzka@uken.krakow.pl, ORCID 0000-0001-7336-046X

STRESZCZENIE

Nadrzędnym celem artykułu jest zaprezentowanie katalogu internetowego „Archives Africa” jako pomocy archiwalnej i informacyjnej do badań nad dziejami Afryki. Przedstawiono założenia projektu katalogu oraz jego opisy. Dokonano wstępnej analizy stanu badań nad archiwistyką i archiwami w Afryce w oparciu o zagraniczną literaturę przedmiotu. Podjęto także próbę zaprezentowania projektu „Odkrywanie potencjału archiwów kontynentu afrykańskiego” („Finding Africa: exploring the potential of a continent’s archives”), który docelowo miałby stać się narzędziem scalającym informację o zasobie archiwalnym całego kontynentu afrykańskiego. Warto podkreślić, że zainteresowanie badaczy Afryką rośnie. W związku z mobilnością badaczy tego typu projekty stają się koniecznością.

“Archives Africa” – online archival catalog

ABSTRACT

The primary goal of the article is to present the „Archives Africa” online catalogue as an archival and information aid serving research of the history of Africa. The assumptions of the catalogue project and its descriptions are presented. Preparing this article had an additional outcome: incipient analysis of the state of research on archival science and archives in Africa, based on foreign literature. An attempt was also made to present the entire “Finding Africa: exploring the potential of a continent’s archives” project, which would ultimately become an information tool consolidating information about archival holdings of the entire African continent. It is worth emphasizing that research interest in Africa is growing; given researchers’ mobility, projects such as this one are becoming a necessity.

SŁOWA KLUCZOWE

Archiwa Afryki, dziedzictwo kolonializmu, katalog internetowy, pomoce archiwalne

KEYWORDS

Archives Africa, legacy of colonialism, online catalogue, archival finding aids

Stan badań nad archiwami w Afryce – wprowadzenie

O potencjale archiwów Afryki niewiele się w Polsce mówi, ale też mało o nich wiadomo. Stan badań na ten temat jest znikomy¹, w szczególności jeśli chodzi o badania archiwoznawcze². O zasobie archiwalnym archiwów afrykańskich można się dowiedzieć więcej z publikacji zachodnioeuropejskich, powstałych w przeważającej mierze w państwach będących byłymi twórcami tego zasobu – należy tu podkreślić kolonialne podporządkowanie Afryki m.in. Francji, Belgii czy Wielkiej Brytanii. Dlatego też to właśnie na podstawie literatury powstałej w tych krajach możemy poszukiwać najbardziej aktualnego stanu badań, w szczególności publikacji omawiających zasób archiwalny byłych kolonii. Dotychczas w państwach tych badacze podejmowali się tworzenia przewodników, informatorów i katalogów materiałów archiwalnych dotyczących Afryki i krajów afrykańskich, przechowywanych w zasobach archiwalnych krajów kolonizujących³. Do chwili obecnej Afryka nie doczekała się pomocy archiwalnych do materiałów przechowywanych na terytoriach krajów afrykańskich, a zaznaczmy, że od czasu postkolonialnego materiały te nie opuściły kontynentu. Dlatego też bardzo istotne jest tworzenie wspomnianych pomocy, które ułatwią badaczom przeprowadzenie wstępnej kwerendy.

Celem badań była analiza i omówienie pierwszego międzynarodowego projektu związanego z powstaniem internetowego katalogu materiałów archiwalnych przechowywanych na terenie Afryki – „Archives Africa”. Stanowi on ważny element międzynarodowej informacji archiwalnej, szczególnie istotnej dla

¹ Można się posiłkować jedynie wzmiankami z publikacji z zakresu bibliotekoznawstwa, zob. E. Piotrowska, *Biblioteki i bibliotekarstwo we współczesnym Egipcie*, „Biuletyn EBIB” 2008, nr 1(92), <http://www.ebib.info/2010/92/a.php?piotrowska> [dostęp: 23.05.2024].

² Pierwszy artykuł archiwoznawczy dotyczący Archiwów Narodowych Ugandy i Rwandy został opublikowany w „Archeionie” w 2024 r.; pojawił się w dostępie on-line przed przesłaniem do redakcji niniejszej pracy. Zob. W. Gierszewska, *Archiwa narodowe Ugandy i Rwandy*, „Archeion” 2024, t. 125, <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.001.18718> [dostęp: 28.05.2024]. Wcześniej wyniki wstępnych badań dotyczących archiwów Republiki Południowej Afryki zostały omówione w artykule M. Leśniewskiego, *Trochę egzotyki – raport z badań w archiwach i bibliotekach Republiki Południowej Afryki*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 111–123.

³ D.E. Gardinier, H. Gailey, *African Archives*, „Africana Newsletter” 1963, t. 1, z. 3, s. 37–39; H. Legros, C.A. Keim, *Guide to African Archives in Belgium*, „History in Africa” 1996, t. 23, s. 401–409; C. Dickerman, D. Northrup, *Africanist Archival Research in Brussels*, ibidem, 1982, t. 9, s. 359–365; P. Carson, *Materials for West African History in the Archives of Belgium and Holland*, Londyn 1962; W. De Craemer, *The Congo/Zaire Archives of Northern (Flemish) Belgian Jesuit Province in Brussels, Belgium*, „History in Africa” 1997, t. 4, s. 87–290.

badania nad historią krajów afrykańskich. Katalog ten został poddany analizie, wraz z tłumaczeniem poszczególnych elementów opisu katalogowego, i stanowi pierwsze tego typu omówienie w Polsce, które ma na celu przybliżenie tej międzynarodowej inicjatywy szerszemu gronu odbiorców. Badanie rozpoczęto od analizy literatury związanej z tematyką archiwalną na kontynencie afrykańskim powstałą w krajach kolonizujących. Pozwoliło to na określenie stanu badań nad archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją w Afryce. Dotyczy to przede wszystkim terenów subsaharyjskich, ze szczególnym uwzględnieniem terenów południowych, o czym będzie mowa dalej. Analiza stanu badań pozwoliła również przybliżyć instytucje badawcze zajmujące się tematyką związaną z archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją na kontynencie afrykańskim. Jednocześnie badanie umożliwiło docenienie wartości katalogu internetowego „Archives Africa”. Jego znaczenie jest tym większe, że w dobie społeczeństwa informacyjnego kraje afrykańskie nie posiadają adekwatnych do obecnych czasów pomocy archiwalnych, nie mówiąc już o zintegrowanym systemie pomocy archiwalnych. Dlatego też należy zwrócić szczególną uwagę na wspomniany katalog internetowy oraz jego wyjątkowe walory informacyjne, gdyż do tej pory wszelkie dane o zasobie przechowywanym w archiwach Afryki były dostępne jedynie na miejscu lub w załączonych do pobrania plikach na stronach internetowych⁴. Celem artykułu jest zatem analiza i omówienie katalogu internetowego „Archives Africa” oraz rozpoznanie stanu badań nad archiwami, archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją w Afryce.

We współczesnej Afryce widoczne są podobne zainteresowania badawcze z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją, jakie możemy obserwować np. w naszym kraju. Na szczególną uwagę zasługuje postać profesora Patricka Ngulube oraz jego uczniów i współpracowników z Uniwersytetu Południowej Afryki (University of South Africa, UNISA), których publikacje na pewno mogą przybliżyć kwestie współczesnego podejścia do kwestii związanych z archiwoznawstwem⁵. Z tekstów innych autorów jednym z ciekawszych, przybliżają-

⁴ Zob. W. Gierszewska, *Archiwa narodowe...*, s. 10.

⁵ P. Ngulube, *Preservation and access to public records and archives in South Africa*, 2003, <https://researchspace.ukzn.ac.za/server/api/core/bitstreams/67ecd7a0-8235-4912-83cb-1ef78feefbdc/content> [dostęp: 19.09.2024]; M. Ngoepe, *Archives without archives: a window of opportunity to build inclusive archive in South Africa*, „Journal of the South African Society Archivists” 2019, t. 52, s. 149–166, <https://www.ajol.info/index.php/jsasa/article/view/191336> [dostęp: 22.05.2024]; M. Modiba, P. Ngulube, N. Marutha, *Discharging records management activities using artificial intelligence at the Council for Scientific and Industrial*

cym badania nad zarządzaniem dokumentacją, jest artykuł pt. *A framework for electronic records management in support of e-government in Kenya*⁶ (Zarządzanie dokumentacją elektroniczną jako wsparcie e-administracji w Kenii), powstały jako efekt badań doktoranckich z 2016 r. Publikacja obrazuje zakres wspierania wprowadzania e-administracji przy wykorzystaniu elektronicznego zarządzania dokumentacją. Badania prowadzone z dużym wsparciem wspomnianego Patrica Ngulube na Uniwersytecie Południowej Afryki oscylują wokół zarządzania dokumentacją i wprowadzania systemów teleinformatycznych – zarówno w zarządzaniu dokumentacją, jak i w archiwach⁷. Prace z zakresu archiwistyki, archi-

Research in South Africa, „African Journal of Library, Archives and Information Science” 2023, t. 33, nr 1, s. 39–52; N.F. Moshia, P. Ngulube, *The utilization of open research data repositories for storing and sharing research data in higher learning institutions in Tanzania*, „Library Management” 2023, t. 44, s. 566–580, <https://doi.org/10.1108/LM-05-2023-0042> [dostęp: 24.05.2024]; M. Mubuyaeta, P. Ngulube, *Knowledge management implementation strategy for knowledge management systems in two mobile telecommunication companies Namibia*, „Regional Journal of Information and Knowledge Management” 2023, t. 8, nr 1, s. 123–150; T. Nyathi, S. Chabikwa, P. Ngulube, *Preservation of organizational memory at the National University of Science and Technology, Zimbabwe*, ibidem, nr 2, s. 101–116; S. Chabikwa, N. Mnjama, M. Bolaane, P. Ngulube, *Memory and archives: Documenting white minorities in post-colonial Zimbabwe*, „African Journal of Libraries, Archives and Information Science” 2024, t. 32, nr 2, s. 245–255; G. Tsvuura, P. Ngulube, *A framework for the digitisation of records and archives at selected state universities in Zimbabwe*, „South African Journal of Information Management” 2021, t. 23, nr 1, s. 32–40, <https://sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/1312> [dostęp: 5.09.2024]; T.M. Masenya, P. Ngulube, *Digital preservation systems and technologies in South African academic libraries*, ibidem, s. 1–11, <https://www.scielo.org.za/pdf/sajim/v23n1/09.pdf> [dostęp: 5.09.2024]; K.K. Adu, P. Ngulube, *Key threats and challenges to the preservation of digital records of public institutions in Ghana*, „Information, Communication & Society” 2017, t. 20, nr 8, s. 1127–1145; eidem, *Preserving the digital heritage of public institutions in Ghana in the wake of electronic government*, „Library Hi Tech” 2016, t. 34, nr 4, s. 748–763; T. Kalusopa, P. Ngulube, *Record management practices in labour organisations in Botswana*, „South African Journal of Information Management” 2012, t. 14, nr 1, s. 1–15, <https://sajim.co.za/index.php/sajim/article/view/513/552> [dostęp: 5.09.2024]; G.S. Nkala, P. Ngulube, S. Mangena, *E-records readiness at the Nation Archives of Zimbabwe. Mousaion*, ibidem, 2012, t. 30, nr 2, s. 107–116; I. Murambiwa, P. Ngulube, *Measuring access to public archives and developing an access index: experiences of the National Archives of Zimbabwe*, „ESARBICA Journal” 2011, t. 30, s. 83–101; P. Ngulube, M. Masuku, D.T. Sigauke, *The role of archives in preserving indigenous knowledge systems in Zimbabwe: Is (re)inventing themselves the answer?*, ibidem, s. 261–278.

⁶ C.M. Ambira, H.N. Kemoni, P. Ngulube, *A framework for electronic records management in support of e-government in Kenya*, „Records Management Journal” 2019, t. 29, nr 3, s. 305–319.

⁷ S. Katuu, *Advancing archives and records management professionals in Africa*, „Global Knowledge, Memory and Communication” 2024, t. 73, nr 3, s. 331–353; H.N. Kemoni, *Management of electronic records: Review of empirical studies from the Eastern, Southern Africa Regional Branch of the International Council on Archives (ESARBICA) region*, „Records Management Journal” 2009, t. 19, nr 3, s. 190–203; M. Ngoepe, *Records management models in the public sector in South Africa:*

woznawstwa oraz pozostałych zagadnień archiwalnych dotyczą w szczególności państw południowej i południowo-wschodniej Afryki lub jej części określanej jako subsaharyjska. Wyróżnić należy publikacje na temat badań nad dostępem do zasobów archiwalnych w Internecie oraz udostępniania w nim informacji archiwalnej. Wzrost zainteresowania tym tematem był widoczny szczególnie w trakcie pandemii COVID-19⁸. Uwagę należy zwrócić także na artykuły traktujące o problematyce stosunków politycznych panujących w południowej Afryce oraz wynikających z tego problemów z dostępnością do archiwów i ich zasobów⁹. Największa świadomość dotycząca działalności archiwów w kwestii zachowania dziedzictwa i historii Afryki, i – co się z tym łączy – najwięcej publikacji na ten temat, występuje na południu kontynentu, gdzie wielu badaczy jest również zrzeszonych w Stowarzyszeniu Archiwistów Południowoafrykańskich (South African Society of Archivists, SASA)¹⁰. Teksty dotyczą ponadto badań nad stanem obecnym i przyszłością archiwów w krajach południowej Afryki¹¹ oraz dokumentacji audialnej i audiowizualnej przechowywanej w archiwach subsaharyjskich¹². Jeśli chodzi o prześledzenie zmian w archiwach i postrzeganiu archiwistów w krajach południowej Afryki, należy zwrócić uwagę na badania Verne Harrisa, którego artykuły docierały do szerszego grona odbiorców m.in. w Stanach Zjednoczonych¹³.

Is there a flicker of light at the end of the dark tunnel?, „Information Development” 2016, t. 32, nr 3, s. 338–353.

- ⁸ J. Maluleka, M. Nkwe, P. Ngulube, *Online presence of public archival institutions of South Africa*, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CC-10-2022-0034/full/pdf?title=online-presence-of-public-archival-institutions-of-south-africa> [dostęp: 22.05.2024].
- ⁹ P. Lulu, *The virtual stampede for Africa: digitisation, postcoloniality and archives of the liberation struggles in Southern Africa*, „Innovation” 2007, nr 34, <https://repository.uwc.ac.za/bitstream/handle/10566/259/LuluStampede2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 22.05.2024].
- ¹⁰ B. Conradie, *Taking stock: South African Society of Archivists from 1960s to beyond the millennium*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2012, t. 45, s. 85–95; V. Harris, S. Hatang, *Archives, identity and place: Dialogue on what it (might) mean(s) to be an African archivist*, „ESAR-BICA Journal” 2000, t. 19, s. 45–58.
- ¹¹ C. Nengomasha, *The past, present and future of records and archives management in sub-Saharan Africa*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2013, t. 46, <https://www.ajol.info/index.php/jsasa/article/view/100084> [dostęp: 22.05.2024].
- ¹² D. Rakemane, O. Mosweu, *Challenges of managing and preserving audio-visual archives in archival institutions in Sub Saharan Africa: a literature review*, „Collection and Curation” 2023, t. 40, nr 2, s. 42–50.
- ¹³ V. Harris, *Redefining archives in South Africa: public archives and society in transition, 1990–1996*, „Archivaria” 1996, t. 42, s. 6–21; idem, *Exploring archives: an introduction to archival ideas and practice in South Africa*, Pretoria 2000; idem, *The archival silver: a perspective on the construction of social memory in archives and the transition from apartheid to democracy* [w:] *Refiguring the archive*, red. C. Hamilton, V. Harris et al., Kapsztad 2002, s. 135–160; idem, *Claiming less, delivering*

Publikacje południowoafrykańskie skupiają się również wokół wytwarzanych źródeł historii, m.in. przekazów historii mówionej lub też materiałów audio-video¹⁴. Ponadto w Afryce południowej podejmuje się tematykę wkroczenia archiwów w erę postkolonialną, która dotyczy formowania się i realizacji funkcji archiwów oraz zarządzania dokumentacją¹⁵. Dość rzadko natomiast pojawiają się artykuły na temat stanu badań nad archiwami w Afryce lub takie, które starają się przybliżyć konkretne zagadnienia z zakresu archiwistyki¹⁶.

Przywołana literatura nie stanowi całości, ale przedstawia obraz tego, jak kształtują się zainteresowania badawcze związane z archiwistyką na terenach

more: A critique of positivist formulations on archives in South Africa [w:] idem, *Archives and Justice: a South Africa perspective*, Chicago 2007, s. 9–22; idem, *Redefining archives in South Africa: public archives and society in transition 1990–1996* [w:] idem, *Archives and Justice...*, s. 173–202; idem, *Contesting remembering and forgetting: the Archive of South Africa's Truth and Reconciliation Commission* [w:] idem, *Archives and Justice...*, s. 289–304; idem, "They should have destroyed more": the destruction of public records by the South African State in the final years of apartheid, 1990–1994, idem, *Archives and Justice...*, s. 305–336; idem, *Twenty years of post-apartheid archiving: have we reckoned with the past, or has the past reckoned with us?*, „Journal of the South African Society of Archivist” 2014, t. 47, s. 88–92.

¹⁴ S. Hatang, *Converting orality to material custody: is it a noble act of liberation or is it an act of incarceration?*, „ESARBICA Journal” 2000, t. 19, s. 23–30; idem, *Jonah swallowed by the whale: the challenges faced by the archives in archiving orality, with a special focus on the national oral history pilot project in South Africa*, „ESARBICA Journal” 2002, t. 2, s. 82–86; K. Molobye, *Building a new home of our history – the Bafokeng Digital Archive*, „Journal of the South African Society of Archivist” 2014, t. 47, s. 50–60; T. Mosweu, *Digitising the oral history collection at Botswana National Archives and Records Services: problems and prospects*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2011, t. 44, s. 124–130; M. Ngoepe, T. Setumu, *Converting oral narratives into written literature: lessons learnt from heritage projects undertaken in the Makgabeng area, Limpopo, South Africa*, „Mousaion” 2016, t. 34, nr 4, s. 147–162.

¹⁵ M. Ngoepe, *Is archives and records management cursed in South Africa?* „ESARBICA Newsletter” 2011, t. 23, s. 2–3; idem, *Archival orthodoxy of post-custodial realities for digital records in South Africa*, „Archives and Manuscripts” 2017, t. 45, nr 1, s. 31–44; idem, S. Katuu, *Provision of records created in networked environments in the curricula of institutions of higher learning in Africa*, „New Review of Information Networking” 2017, t. 22, nr 1, s. 1–12; M. Ngoepe, S. Keakopa, *An assessment of the state of national archival and records systems in the ESARBICA region: a South Africa-Botswana comparison*, „Records Management Journal” 2011, t. 21, nr 2, s. 122–134; M. Ngoepe, A. Saurombe, *Provisions for managing and preserving records created in networked environments in the archival legislative frameworks of selected member states of the Southern African Development Community*, „Archives and Manuscript” 2016, t. 44, nr 1, s. 24–41; T. Setumu, *Inclusion of rural communities in national archival and records system: a case study of Blouberg-Makgabeng-Senwabarwana area*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2015, t. 48, s. 34–44.

¹⁶ OB. Onyancha, *Public programming in the archival literature: revelations from a content analysis of the subject matter*, „ESARBICA Journal” 2016, t. 35, s. 46–65.

afrykańskich i dostarczają informacji o działalności naukowej prowadzonej na tym kontynencie. Niniejszy artykuł stanowi jedynie wprowadzenie do zagadnień archiwistyki afrykańskiej. W przyszłości, w miarę możliwości, tematyka ta będzie kontynuowana, szczególnie w zakresie określenia kierunków rozwoju archiwistyki w Afryce, z uwzględnieniem różnych ośrodków badawczych. Na obecną chwilę wykorzystano wyżej wymienione badania krajów kolonizujących, a także prowadzone w Afryce badania uniwersyteckie. Wśród nich za najbardziej znaczące należy uznać te realizowane w Republice Południowej Afryki w Pretorii na Uniwersytecie Południowej Afryki, a także publikacje Stowarzyszenia Archiwistów Południowoafrykańskich. W związku z powyższym przedstawiony stan badań dotyczy głównie południowej Afryki. Łączy się on także z podstawowym celem artykułu, którym jest przybliżenie internetowego katalogu materiałów archiwalnych zawierającego dokumentację z obszaru Madagaskaru, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

Projekt „Odkrywanie potencjału archiwów kontynentu afrykańskiego” („Finding Africa: exploring the potential of a continent’s archives”)

Z potencjału drzemącego w archiwach na tym terenie częściej zdają sobie sprawę zachodni badacze, którzy już nie po raz pierwszy zdecydowali się na współpracę z archiwistami afrykańskimi. Jej efektem stał się projekt „Odkrywanie potencjału archiwów kontynentu afrykańskiego” („Finding Africa: exploring the potential of a continent’s archives”). Stanowi on pokłosie badań nad historią Afryki prowadzonych w King’s College London. Skutkiem realizacji tegoż projektu jest katalog internetowy „Archives Africa”, którego cel nadrzędny stanowi zebranie informacji o zasobie archiwalnym Afryki. Jego realizacja do chwili obecnej dotyczyła tylko zasobu archiwów Madagaskaru, ale projekt katalogowy nie jest ostatecznie zamknięty i, jeśli możliwości finansowe oraz polityki dostępu do archiwaliów na to pozwolą, będzie kontynuowany.

„Archives Africa” to część wspomnianego przedsięwzięcia, wspieranego i rozwijanego przez zespół z King’s College London i Archiwa Narodowe Madagaskaru (National Archives of Madagascar). Projektem, który trwał od 2018 r., kierowali Vincent Hiribarren (historia, King’s College London) i Geoffrey Browell (archiwum, King’s College London). Sahondra Sylvie Andriamihamina (dyrektor Archi-

wów Narodowych Madagaskaru) koordynowała z kolei afrykański zespół archiwistów klasyfikujących materiały archiwalne do katalogu on-line w Antananarywie. Pete Vox (IMAGIZ) odpowiadał za instalację oprogramowania AtoM¹⁷ i dbał o to, aby strona internetowa działała na Madagaskarze. Jean-Pierre Bat pomógł natomiast opracować nowy inwentarz on-line i zapewnił jego rozpowszechnienie wśród archiwistów¹⁸. Wyzwanie, jakiego podjął się zespół, było o tyle trudne, że katalog, oprócz ogólnodostępnego opisu, musiał również sprostać wymaganiom francuskojęzycznym. Udało się to dzięki wykorzystaniu oprogramowania AtoM, „Access to Memory”. Jest to aplikacja internetowa typu *open source*, pierwotnie zbudowana w oparciu o standardy Międzynarodowej Rady Archiwów, tj. Międzynarodowy standard opisu archiwalnego ISAD(G)¹⁹, Międzynarodowy standard archiwalnych haseł wzorcowych ISAAR(CPF)²⁰, Międzynarodowy standard opisywania instytucji z zasobem archiwalnym ISDIAH²¹ i Międzynarodowy standard opisu funkcji ISDF²². AtoM został zaprojektowany tak, aby można go było dostosować do wielojęzycznych opisów archiwalnych tworzonych w różnych krajach. Może być używany przez pojedynczą instytucję do wprowadzania własnych opisów lub skonfigurowany jako repozytorium gromadzące opisy wielu współpracujących instytucji²³. Dodatkowo daje możliwość publikacji zawartości w sieci, co jest bardzo istotne przy tworzeniu katalogów internetowych.

Projekt „Odkrywanie potencjału archiwów kontynentu afrykańskiego” ma zostać zrealizowany do 2029 r., ale jego kontynuacja, jak wcześniej wspomniano, jest uzależniona od wielu czynników, a samo założenie inicjatywy dopuszcza możliwość uczestnictwa wszystkich chętnych archiwów kontynentu afrykańskiego. Badacze King’s College London chcieli stworzyć pomoce archiwalne, które po-

¹⁷ AtoM, <https://www.accesstomemory.org/en/> [dostęp: 29.05.2024].

¹⁸ Archives Africa, <https://archives-africa.org/> [dostęp: 29.05.2024].

¹⁹ Międzynarodowy standard opisu archiwalnego ISAD(G), <https://www.ica.org/resource/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition/> [dostęp: 23.09.2024].

²⁰ Międzynarodowy standard archiwalnych haseł wzorcowych ISAAR (CPF), <https://www.ica.org/resource/isaar-cpf-international-standard-archival-authority-record-for-corporate-bodies-persons-and-families-2nd-edition/> [dostęp: 23.09.2024].

²¹ Międzynarodowy standard opisu instytucji z zasobem archiwalnym ISDIAH, <https://www.ica.org/resource/isdiah-international-standard-for-describing-institutions-with-archival-holdings/> [dostęp: 23.09.2024].

²² Międzynarodowy standard opisu funkcji ISDF, <https://www.ica.org/resource/isdf-international-standard-for-describing-functions/> [dostęp: 23.09.2024].

²³ Instrukcja użytkownika AtoM, <https://www.accesstomemory.org/en/docs/2.8/user-manual/overview/intro/> [dostęp: 19.09.2024].

mogłyby się odpowiednio przygotować do kwerendy. Jak sami wskazali, pozwoliliby to na wykorzystanie źródeł afrykańskich w badaniach nad historią Afryki²⁴. Twórcy bazy wzorowali się na krajach europejskich, gdzie system pomocy archiwalnych, w tym katalogów internetowych, jest obecnie bardzo rozpowszechniony²⁵. Wcześniej archiwa w Afryce (np. w Nigerii) posiadały tylko spisy zespołów lub dokumentów, dostępne w formacie PDF, do przejrzania on-line²⁶. Katalog stworzony w ramach projektu stanowi współczesne narzędzie wyszukiwawcze, które pozwala nie tylko na wyszukanie informacji o zasobie, ale również na dostęp do poszczególnych dokumentów²⁷, wyselekcjonowanych przez archiwistów z archiwów w Antananarywie²⁸. Należy zaznaczyć, że obecnie nie zamieszczono w nim żadnych dostępnych on-line skanów, jednak katalog jest na to przygotowany²⁹. Przy współpracy i zaangażowaniu pracowników archiwów udało się stworzyć opisy katalogowe w dwóch językach, dzięki czemu stanowi on bardzo dobre narzędzie informacyjne dla użytkowników. Warto podkreślić, że cały projekt dotyczący archiwaliów z terenu Madagaskaru nie polegał jedynie na stworzeniu opisu katalogowego i wprowadzeniu go do sieci. Wcześniej należało dokumentację przygotować, uporządkować i opracować³⁰.

Katalog internetowy „Archives Africa”

Katalog internetowy „Archives Africa” jest bardzo intuicyjnym narzędziem. Materiały w nim zawarte można przeglądać za pomocą grup tematycznych dotyczących opisu: instytucji rządowych, archiwów, funkcji, a także indeksów przedmiotowych oraz obiektów cyfrowych. Opis archiwalny opracowano na poziomie zespołu i serii. Jako twórców potraktowano Rząd Madagaskaru oraz Archiwum Narodowe Madagaskaru. Podział ten jest nie do końca zrozumiały, gdyż dokumentacja przypisana do archiwum nie jest z nim bezpośrednio związana prowe-

²⁴ Film „Finding Africa” jest dostępny na stronie: Archives Africa, <https://archives-africa.org/> [dostęp: 29.05.2024].

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Archives Africa, <https://archives-africa.org/> [dostęp: 29.05.2024].

²⁹ Obiekty cyfrowe w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/informationobject/browse?view=card&onlyMedia=1&topLod=0> [dostęp: 29.05.2024].

³⁰ Film „Finding Africa”.

niencyjnie, a samo Archiwum Narodowe nie jest jej twórcą, a jedynie podmiotem przechowującym. Trudno się odnieść bezpośrednio do tej klasyfikacji, gdyż pełna struktura zasobu w archiwum na Madagaskarze jest nieznana. Z informacji podanych przez projektantów katalogu wynika, iż to sami archiwiści dostarczali opisy katalogowe i są one oparte na ich wiedzy wynikającej z pracy z materiałami archiwalnymi³¹. Z tego względu dopiero pod nazwą umieszczono odniesienie do twórcy danych dokumentów (np. Rząd Madagaskaru, Ministerstwo Sztuki i Kultury itd.). Następnie opis dotyczy miejsca. Tutaj rekordy rozbudowano wyłącznie dla Antananarywy, Madagaskaru i Afryki, gdyż w katalogu zebrano tylko materiały pochodzące z tego terenu³². Kolejny opis archiwalny rozszerzono o indeks przedmiotowy, w ramach którego możemy przeszukiwać katalog w oparciu o następujące hasła: administracja centralna, administracja publiczna, rząd, ośrodek badawczy, badania oceanograficzne, oceanografia, organizacje naukowe, administracja naukowa, osoby niepełnosprawne³³, osoby wykluczone społecznie (np. materiały dotyczące analfabetyzmu)³⁴. Należy pamiętać, że katalog ten jest konstruowany w oparciu o AtoM, a ten korzysta – jak już zauważono – z opisu wielopoziomowego. Wykorzystanie właśnie takich rozwiązań daje możliwość dotarcia do informacji z różnych płaszczyzn wyszukiwawczych, jednak przy analizie samego systemu wyszukiwawczego można odnieść wrażenie powtarzających się informacji. Stąd też drugim podziałem tematycznym, pod kątem którego możemy przeglądać katalog, jest podział według aktotwórców. Wyróżnić tu można Rząd Madagaskaru, Ministerstwo Usług Publicznych i Prawa Społecznego, Ministerstwo Młodzieży i Sportu, Towarzystwo Rozwoju Gospodarczego Regionu Morondava, Ministerstwo Badań Naukowych i Technologii itd.³⁵ Kolejny stanowią instytucje archiwalne przechowujące zbiory, ale w tym przypadku, z racji wprowadzenia materiałów pochodzących jedynie z Archiwum Narodowego Madagaskaru, jest dostępny tylko jeden rekord³⁶. Następną możliwością przeszukiwania,

³¹ Ibidem.

³² Indeks geograficzny w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/informationobject/browse> [dostęp: 26.05.2024].

³³ Ibidem.

³⁴ Opis przedmiotowy w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/informationobject/browse?subjects=2266&places=2231&sort=alphabetic> [dostęp: 26.05.2024].

³⁵ Archives Africa. Instytucje, <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/actor/browse> [dostęp: 26.05.2024].

³⁶ Instytucje archiwalne przechowujące dokumenty indeksowane w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/repository/browse> [dostęp: 29.05.2024].

jaką daje nam katalog, jest opis według funkcji. Niestety nie wprowadzono do niego żadnych przypisanych rekordów, dlatego jest on dość enigmatyczny i nie wiadomo, do jakich funkcji się odnosi³⁷. Najbardziej rozbudowany natomiast został podział tematyczny (przedmiotowy). Na chwilę obecną obejmuje kilka haseł. Są to kolejno: artyści, architektura, kontrola urodzeń, administracja centralna, komunikacja, demografia, planowanie rodziny, rząd, nauczyciele, pomniki, oceanografia, sport, telekomunikacja, młodzież itp.³⁸ Wyszukiwanie z tego poziomu katalogowego jest bardzo intuicyjne i prowadzi użytkownika do najlepszych rezultatów. Przedostatnią opcją wyszukiwania tematycznego jest wyszukiwanie według miejsca, stanowiące o głębi informacyjnej katalogu, ale – jak wyżej wspomniano – rozbudowano je obecnie tylko o trzy elementy³⁹. Ostatnim kryterium podziału jest możliwość zlokalizowania obiektów cyfrowych, których niestety dotychczas nie dodano do katalogu⁴⁰. Wynika to z braku dostępu do materiałów oraz środków na ich digitalizację, choć realizatorzy projektu przewidują taką możliwość, jeśli budżet i warunki polityczne na to pozwolą⁴¹. Obecnie katalog ma stanowić przede wszystkim pomoc informacyjną, opartą o rozbudowany system indeksowy.

Opis katalogowy na poziomie jednostki jest prowadzony w dwóch językach: angielskim i francuskim⁴². Pomimo tego, że dokumenty spisano również w innych językach, to w katalogu zastosowano tylko te dwa⁴³. Wzorem stosowanym w ISAD(G) podzielono go na bloki dotyczące identyfikacji (zawartości), miejsca i warunków dostępu do materiałów archiwalnych. Pierwszy zawiera informacje na temat identyfikatora nadanego w trakcie przygotowania materiałów do katalogu, tytułu oryginalnego, dat skrajnych, rodzaju dokumentacji, liczby stron (w tym również liczby stron zapisanych i pustych). Miejsce przechowywania, określone jako blok obszaru przechowywania (najprawdopodobniej jest to kalka

³⁷ Funkcje w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/function/browse> [dostęp: 29.05.2024].

³⁸ Indeks tematyczny (przedmiotowy) w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/subjects?page=1&limit=20&sort=alphabetic> [dostęp: 29.05.2024].

³⁹ Indeks geograficzny w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/places> [dostęp: 29.05.2024].

⁴⁰ Obiekty cyfrowe w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/informationobject/browse?view=card&onlyMedia=1&topLod=0> [dostęp: 29.05.2024].

⁴¹ Film „Finding Africa”.

⁴² Przykład opisu jednostki w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/registre-des-droits-de-douane-de-maroantsetra> [dostęp: 29.05.2024].

⁴³ Film „Finding Africa”.

językowa ze standardów opisu archiwalnego Międzynarodowej Rady Archiwów), dotyczy lokalizacji opisywanych materiałów, a także wskazuje, jakie są możliwości, aby z nich skorzystać. Warto zaznaczyć, że decyzja o udostępnianiu podejmowana jest na miejscu, na wniosek. Podobnie z wykonaniem reprodukcji. Ostatni element natomiast oznacza stan, w jakim znajdują się materiały – pozwalający, bądź też nie, na odczyt dokumentów⁴⁴ (stan zachowania). Należy podkreślić, że opisy te są najczęściej zaczerpnięte z samych materiałów, ale zdarza się również, że tworzyli je archiwiści już w trakcie opracowywania i przygotowywania katalogu⁴⁵. Nie zostało to jednak zaznaczone w opisie katalogowym, w którym nie ma rozróżnienia na tytuły oryginalne i nadane.

W projekcie „Archives Africa” zbadano ponadto nowe metody szybkiego katalogowania w archiwach, które nie prowadzą działalności naukowej i nie opracowują materiałów archiwalnych. Jego twórcy podkreślają wagę projektu oraz towarzyszących mu badań terenowych w Antananarywie. Proces opracowania archiwaliów rozpoczął się od przygotowania prototypowego tezaurusu umożliwiającego lepsze opisanie zbiorów z perspektywy afrykańskiej. W tym miejscu należy również podkreślić znaczenie powiązań naukowych między archiwistami i pracownikami naukowymi w Afryce i Wielkiej Brytanii oraz między zbiorami przechowywanymi w Afryce a zbiorami przechowywanymi poza nią⁴⁶.

Podsumowanie

Katalog internetowy „Archives Africa” stanowi wyjątkowe narzędzie informacyjne. Jeżeli założenia autorów projektu się powiodą, i inne kraje afrykańskie będą w nim również partycypować, wprowadzając swoje opisy katalogowe, to w przyszłości stanie się kompleksową pomocą archiwalną, ogólnodostępną i dającą możliwość rozbudowania głębi informacyjnej. Warto w tym miejscu również zauważyć rosnące znaczenie katalogów internetowych oraz projektów wyszukujących informacje zawarte w katalogach rozproszonych. Należy podkreślić, że omawiany powyżej projekt oparto na sukcesie inicjatywy „AIM25” (Archives in London and the M25 Area), która od 1999 r. wspiera przeszuki-

⁴⁴ Przykładowy opis jednostki w katalogu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/catalogues/index.php/armees-volontaires-ii-et-iii-vakinankaratra-2> [dostęp: 28.05.2024].

⁴⁵ Film „Finding Africa”.

⁴⁶ Opis projektu „Archives Africa” zob. <https://archives-africa.org/> [dostęp: 31.07.2024].

wanie katalogów archiwalnych przez studentów, badaczy i ogół społeczeństwa anglosaskiego. „AIM25” zbiera materiały z ponad 150 organizacji kulturalnych w całym Londynie, w tym uniwersytetów, towarzystw naukowych i samorządu⁴⁷. Pokazuje to, jak ważne we współczesnym świecie badaczy i użytkowników archiwów jest poszukiwanie i scalanie informacji, w tym również informacji o zasobie archiwalnym. Badacze z King’s College London wskazali na szczególną potrzebę wstępnej kwerendy przed podróżą na kontynent afrykański oraz szersze wykorzystanie źródeł zgromadzonych w krajach Afryki do opracowania historii tych państw. Warto zauważyć, że wcześniej badacze chętniej wykorzystywali materiały zgromadzone w krajach kolonizujących, o czym świadczy chociażby szereg przytoczonych wcześniej publikacji traktujących o materiałach archiwalnych dotyczących Afryki, a przechowywanych m.in. w Belgii, Francji czy Wielkiej Brytanii. Katalogi internetowe dostarczają informacji o zasobie przechowywanym na danym terenie, w tym przypadku na kontynencie afrykańskim, na Madagaskarze. Mogą również przysłużyć się poszukiwaniom materiałów archiwalnych dotyczących określonych zagadnień. Jeśli rzeczywiście twórcom katalogu uda się rozszerzyć jego zasięg na inne kraje Afryki, będzie to z pewnością godna uwagi inicjatywa scalająca informacje o zasobie archiwalnym w kontekście międzynarodowym⁴⁸.

Bibliografia

- Adu K.K., Ngulube P., *Key threats and challenges to the preservation of digital records of public institutions in Ghana*, „Information, Communication & Society” 2017, t. 20, nr 8, s. 1127–1145.
- Adu K.K., Ngulube P., *Preserving the digital heritage of public institutions in Ghana in the wake of electronic government*, „Library Hi Tech” 2016, t. 34, nr 4, s. 748–763.
- Ambira C.M., Kemoni H.N., Ngulube P., *A framework for electronic records management in support of e-government in Kenya*, „Records Management Journal” 2019, t. 29, nr 3, s. 305–319.
- Carson P., *Materials for West African History in the Archives of Belgium and Holland*, Londyn 1962.

⁴⁷ Zob. Archives in London and the M25 Area, <https://aim25.com/> [dostęp: 28.05.2024].

⁴⁸ Warto zauważyć, że tego typu międzynarodowe przedsięwzięcia są obecne np. w przypadku archiwów filmowych, których zadaniem jest informowanie o zgromadzonych i przechowywanych w danym kraju filmach, zob. katalog internetowy filmów zob. Filmarchives online, <http://www.filmarchives-online.eu/> [dostęp: 17.05.2024].

- Chabikwa S., Mnjama N., Bolaane M., Ngulube P., *Memory and archives: Documenting white minorities in post-colonial Zimbabwe*, „African Journal of Libraries, Archives and Information Science” 2024, t. 32, nr 2, s. 245–255.
- Conradie B., *Taking stock: South African Society of Archivists from 1960s to beyond the millennium*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2012, t. 45, s. 85–95.
- Craemer W. De, *The Congo/Zaire Archives of Northern (Flemish) Belgian Jesuit Province in Brussels, Belgium*, „History in Africa” 1997, t. 4, s. 287–290.
- Dickerman C., Northrup D., *Africanist Archival Research in Brussels*, „History in Africa” 1982, t. 9, s. 359–365.
- Gardinier D.E., Gailey H., *African Archives*, „Africana Newsletter” 1963, t. 1, z. 3, s. 37–39.
- Gierszewska W., *Archiwa narodowe Ugandy i Rwandy*, „Archeion” 2024, t. 125, <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.001.18718> [dostęp: 28.05.2024].
- Harris V., *Claiming less, delivering more: A critique of positivist formulations on archives in South Africa* [w:] Harris V., *Archives and Justice: a South Africa perspective*, Chicago 2007, s. 9–22.
- Harris V., *Contesting remembering and forgetting: the Archive of South Africa’s Truth and Reconciliation Commission* [w:] Harris V., *Archives and Justice: a South African perspective*, Chicago 2007, s. 289–304.
- Harris V., *Exploring archives: an introduction to archival ideas and practice in South Africa*, Pretoria 2000.
- Harris V., *Redefining archives in South Africa: public archives and society in transition, 1990–1996*, „Archivaria” 1996, t. 42, s. 6–21.
- Harris V., *Redefining archives in South Africa: public archives and society in transition, 1990–1996* [w:] Harris V., *Archives and Justice: a South African perspective*, Chicago 2007, s. 173–202.
- Harris V., *The archival silver: a perspective on the construction of social memory in archives and the transition from apartheid to democracy* [w:] *Refiguring the archive*, red. C. Hamilton, V. Harris et al., Kapsztad 2002, s. 135–160.
- Harris V., *“They should have destroyed more”: the destruction of public records by the South African State in the final years of apartheid, 1990–1994* [w:] Harris V., *Archives and Justice: a South African perspective*, Chicago 2007, s. 305–336.
- Harris V., *Twenty years of post-apartheid archiving: have we reckoned with the past, or has the past reckoned with us?*, „Journal of the South African Society of Archivist” 2014, t. 47, s. 88–92.
- Harris V., Hatang S., *Archives, identity and place: Dialogue on what it (might) mean(s) to be an African archivist*, „ESARBICA Journal” 2000, t. 19, s. 45–58.
- Hatang S., *Converting orality to material custody: is it a noble act of liberation or is it an act of incarceration?*, „ESARBICA Journal” 2000, t. 19, s. 23–30.

- Hatang S., *Jonah swallowed by the whale: the challenges faced by the archives in archiving orality, with a special focus on the national oral history pilot project in South Africa*, „ESARBICA Journal” 2002, t. 2, s. 82–86.
- Kalusopa T., Ngulube P., *Record management practices in labour organisations in Botswana*, „South African Journal of Information Management” 2012, t. 14, nr 1, s. 1–15, <https://sajim.co.za/index.php/sajim/article/view/513/552> [dostęp: 5.09.2024].
- Katuu S., *Advancing archives and records management professionals in Africa*, „Global Knowledge, Memory and Communication” 2024, t. 73, nr 3, s. 331–353.
- Kemoni H.N., *Management of electronic records: Review of empirical studies from the Eastern, Southern Africa Regional Branch of the International Council on Archives (ESARBICA) region*, „Records Management Journal” 2009, t. 19, nr 3, s. 190–203.
- Lalu P., *The virtual stampede for Africa: digitisation, postcoloniality and archives of the liberation struggles in Southern Africa*, „Innovation” 2007, nr 34, <https://repository.uwc.ac.za/bitstream/handle/10566/259/LaluStampede2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 22.05.2024].
- Legros H., Keim C.A., *Guide to African Archives in Belgium*, „History in Africa” 1996, t. 23, s. 401–409.
- Leśniewski M., *Trochę egzotyki – raport z badań w archiwach i bibliotekach Republiki Południowej Afryki*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 111–123.
- Maluleka J., Nkwe M., Ngulube P., Ngoepe M., *Archives without archives: a window of opportunity to build inclusive archive in South Africa*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2019, t. 52, s. 149–166, <https://www.ajol.info/index.php/jsasa/article/view/191336> [dostęp: 22.05.2024].
- Maluleka J., Nkwe M., Ngulube P., *Online presence of public archival institutions of South Africa*, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CC-10-2022-0034/full/pdf?title=online-presence-of-public-archival-institutions-of-south-africa> [dostęp: 22.05.2024].
- Masenyana T.M., Ngulube P., *Digital preservation systems and technologies in South African academic libraries*, „South African Journal of Information Management” 2021, t. 23, nr 1, s. 1–11, <https://www.scielo.org.za/pdf/sajim/v23n1/09.pdf> [dostęp: 5.09.2024].
- Międzynarodowy standard opisu archiwalnego ISAD(G), <https://www.ica.org/resource/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition/> [dostęp: 23.09.2024]
- Międzynarodowy standard opisu instytucji z zasobem archiwalnym ISDIAH, <https://www.ica.org/resource/isdiah-international-standard-for-describing-institutions-with-archival-holdings/> [dostęp: 23.09.2024].
- Międzynarodowy standard opisu funkcji ISDF, <https://www.ica.org/resource/isdf-international-standard-for-describing-functions/> [dostęp: 23.09.2024].

- Modiba M., Ngulube P., Marutha N., *Discharging records management activities using artificial intelligence at the Council for Scientific and Industrial Research in South Africa*, „African Journal of Library, Archives and Information Science” 2023, t. 33, nr 1, s. 39–52.
- Molobye K., *Building a new home of our history – the Bafokeng Digital Archive*, „Journal of the South African Society of Archivist” 2014, t. 47, s. 50–60.
- Mosha N.E., Ngulube P., *The utilisation of open research data repositories for storing and sharing research data in higher learning institutions in Tanzania*, „Library Management” 2023, t. 44, s. 566–580, <https://doi.org/10.1108/LM-05-2023-0042> [dostęp: 24.05.2024].
- Mosweu T., *Digitising the oral history collection at Botswana National Archives and Records Services: problems and prospects*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2011, t. 44, s. 124–130.
- Mubuyaeta M., Ngulube P., *Knowledge management implementation strategy for knowledge management systems in two mobile telecommunication companies Namibia*, „Regional Journal of Information and Knowledge Management” 2023, t. 8, nr 1, s. 123–150.
- Murambiwa I., Ngulube P., *Measuring access to public archives and developing an access index: experiences of the National Archives of Zimbabwe*, „ESARBICA Journal” 2011, t. 30, s. 83–101.
- Nengomasha C.T., *The past, present and future of records and archives management in sub-Saharan Africa*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2013, t. 46, <https://www.ajol.info/index.php/jsasa/article/view/100084> [dostęp: 22.05.2024].
- Ngoepe M., *Archival orthodoxy of post-custodial realities for digital records in South Africa*, „Archives and Manuscripts” 2017, t. 45, nr 1, s. 31–44.
- Ngoepe M., *Is archives and records management cursed in South Africa?* „ESARBICA Newsletter” 2011, t. 23, s. 2–3.
- Ngoepe M., *Records management models in the public sector in South Africa: Is there a flicker of light at the end of the dark tunnel?*, „Information Development” 2016, t. 32, nr 3, s. 338–353.
- Ngoepe M., Katuu S., *Provision of records created in networked environments in the curricula of institutions of higher learning in Africa*, „New Review of Information Networking” 2017, t. 22(1), s. 1–12.
- Ngoepe M., Keakopa S., *An assessment of the state of national archival and records systems in the ESARBICA region: a South Africa-Botswana comparison*, „Records Management Journal” 2011, t. 21, nr 2, s. 122–134.
- Ngoepe M., Saurombe A., *Provisions for managing and preserving records created in networked environments in the archival legislative frameworks of selected member states of the Southern African Development Community*, „Archives and Manuscript” 2016, t. 44, z. 1, s. 24–41.

- Ngoepe M., Setumu T., *Converting oral narratives into written literature: lessons learnt from heritage projects undertaken in the Makgabeng area, Limpopo, South Africa*, „Mousaion” 2016, t. 34, nr 4, s. 147–162.
- Ngulube P., *Preservation and access to public records and archives in South Africa*, 2003, <https://researchspace.ukzn.ac.za/server/api/core/bitstreams/67ecd7a0-8235-4912-83cb-1ef78feefbdc/content> [dostęp: 19.09.2024].
- Ngulube P., Masuku M., Sigauke D.T., *The role of archives in preserving indigenous knowledge systems in Zimbabwe: Is (re)inventing themselves the answer?*, „ESARBICA Journal” 2011, t. 30, s. 261–278.
- Nkala G.S., Ngulube P., Mangena S.B., *E-records readiness at the Nation Archives of Zimbabwe*. *Mousaion*, „South African Journal of Information Studies” 2012, t. 30, nr 2, s. 107–116.
- Nyathi T., Chabikwa S., Ngulube P., *Preservation of organisational memory at the National University of Science and Technology, Zimbabwe*, „Regional Journal of Information and Knowledge Management” 2023, t. 8, nr 2, s. 101–116.
- Onyancha O.B., *Public programming in the archival literature: revelations from a content analysis of the subject matter*, „ESARBICA Journal” 2016, t. 35, s. 46–65.
- Piotrowska E., *Biblioteki i bibliotekarstwo we współczesnym Egipcie*, „Biuletyn EBIB” 2008, nr 1(92), <http://www.ebib.info/2010/92/a.php?piotrowska> [dostęp: 23.05.2024].
- Rakemane D., Mosweu O., *Challenges of managing and preserving audio-visual archives in archival institutions in Sub Saharan Africa: a literature review*, „Collection and Curation” 2023, t. 40, nr 2, s. 42–50.
- Setumu T., *Inclusion of rural communities in national archival and records system: a case study of Blouberg-Makgabeng-Senwabarwana area*, „Journal of the South African Society of Archivists” 2015, t. 48, s. 34–44.
- Tsvuura G., Ngulube P., *A framework for the digitisation of records and archives at selected state universities in Zimbabwe*, „South African Journal of Information Management” 2021, t. 23, nr 1, s. 32–40, <https://sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/1312> [dostęp: 5.09.2024].

Netografia

Archives Africa, <https://archives-africa.org/> [dostęp: 29.05.2024].

Archives In London and the M25 Area, <https://aim25.com/> [dostęp: 28.05.2024].

AtoM, <https://www.accesstomemory.org/en/> [dostęp: 29.05.2024].

Filmarchives online, <http://www.filmarchives-online.eu/> [dostęp: 17.05.2024].